

RUMJANA BOŽILOVA, HRVATSKOTO NACIONALNO-OSVOBODITELNO
DVIŽENIE PREZ POGLEDA NA BLGARITE 1878—1914, Sofija 1988, 243.

Institut za balkanistiku Bugarske akademije znanosti iz Sofije izdao je potkraj ljeta 1988. monografiju svoje suradnice Rumjane Dimitrove Božilove, Hrvatski nacionalnooslobodilački pokret kroz prizmu Bugara 1878—1914, odnosno hrvatski narodnooslobodilački pokret u očima Bugara od berlinskog kongresa i obnove bugarske državne samostalnosti do početka prvoga svjetskog rata. Autoricu pripada srednjoj generaciji bugarskih historičara i dosada se bavila nacionalnooslobodilačkim pokretom naroda Bosne i Hercegovine, srpsko-bugarsko-srpskim odnosima, djelovanjem srpske četničke organizacije u Makedoniji u početku 20. stoljeća, srpskom političkom djelatnošću u Austro-Ugarskoj itd.

Božilova je kronološko-problemskim pristupom sustavno obradila blizu čitiri desetljeća novije povijesti koja su bila izuzetno važna i za bugarski i za hrvatski narod koji su itekako bili zainteresirani za rješavanje istočnog pitanja otvoreno bosansko-hercegovačkim ustankom i velikom istočnom krizom 1875, a samo djelomice završeno drugim balkanskim ratom 1913. godine. U to doba kad Austro-Ugarska potpomognuta Njemačkom nastoji stabilizirati dualistički poredak unutar zemlje i proširiti svoje utjecaje na Balkanu, kad Turska slabi, Rusija gubi pozicije dobivene u San Stefanu, Srbija se sukobljava s Bugarskom oko Makedonije i Rumelije i s hrvatskim strankama oko pitanja položaja Srba u hrvatskim zemljama. Bugari i Hrvati imaju bliske ili ponekad slične poglede, osobito u odnosu prema politici Beča, Pešte i Beograda. Bilo je razdoblja razilaženja i približavanja, a sa stajališta jugoslavenske politike kojoj su za života čvrste temelje udarili Strossmayer i Rački, a vodili prvaci Narodne stranke u Hrvatskoj, često su se nastojale izmiriti bugarsko-srpske proturječnosti, npr. 1878, 1885. i 1913. Isto tako je bilo pokušaja s bugarske strane da se izgled hrvatsko-srpski sporovi, npr. nakon protusrpskih demonstracija 1902. u Zagrebu, u doba narodnog pokreta 1903. i u vrijeme aneksijske krize.

Usprkos činjenici da su postojala razdoblja suradnje, nacionalne i političke bliskosti ili sličnosti između dva južnoslavenska naroda, ni hrvatski ni bugarski znanstveni radnici nisu dosada obraćali veću pozornost istraživanju hrvatsko-bugarskih odnosa. Zbog toga se radovi s toga područja mogu gotovo na prste nabrojiti, a iznimku čine samo članci ili korespondencija vezana uz djelatnost Račkoga i Strossmayera, bugarskih studenata u Zagrebu i sl. Zbog toga rad R. Božilove treba pozdraviti kao rijetkost i prvi ozbiljniji korak s bugarske strane bez obzira na rezerve i razlike koje postoje u tumačenju činjenica i pojava npr. oko Makedonije, balkanskih ratova i dr.

Knjiga je podijeljena u četiri temeljne cjeline. U prvoj je obrađena bugarsko-hrvatska uzajamnost i suradnja, stremljenja i dostignuća; u drugoj odnos Bugara prema političkom životu u Hrvatskoj, poglavito pak bugarska kritika ugarskoga vladajućeg režima prema Hrvatskoj, zatim pokretačke sile nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, političke stranke i odnos bugarske javnosti prema integracijskim idejama i pokušajima u hrvatskoj politici. U trećoj je analizirana taktika i strategija hrvatskoga narodnog pokreta s bugarskog stajališta, posebice nastojanja bugarske strane na prevladavanju hrvatsko-srpskog spora, odjek politike »novog kursa« u Bugarskoj i austrougarska nastojanja oko slamanja jugoslavenske politike u Hrvatskoj. U posljednjoj, četvrtoj glavi obrađeno je mišljenje Bugara o oblicima i metodama nacionalne borbe u Hrvatskoj, posebno oblici i mogućnosti legalnog otpora, njegove tradicije, razvoj i rezultati, a zatim ilegalni oblici borbe za nacionalnu emancipaciju, specifičnosti i perspektive toga načina borbe u dualističkom sustavu Austro-Ugarske.

Za nas je bitna činjenica da je autorica iskoristila građu iz bugarskih arhiva, posebice Središnjega državnog povijesnog arhiva, Arhiva Bugarske akademije znanosti, Ministarstva vanjskih poslova Bugarske i Bugarskoga povijesnog arhiva Narodne biblioteke »Kiril i Metodij« u Sofiji gdje se čuvaju osobne zaostavštine Stefana Bobčeva, braće Milarovih, M. Sarafova, S. Daneva, I. Šišmanova, G. Načovića i drugih Bugara koje su zanimali odnosi s ostalim južnoslavenskim narodima — poglavito Hrvatima. Uzela je u obzir bugarski, hrvatski i mađarski tisak, časopise i publiciranu građu, a od hrvatskih historičara ugradila je rezultate: J. Sidaka, M. Gross, I. Karamana, D. Šepića, S. Antoljaka, F. Šišića, R. Lovrenčića, D. Pavličevića, A. Flakera i dr. Gledajući u cijelosti iznenađuje zanimanje koje je bugarska javnost i novinstvo posvećivalo Hrvatskoj u tom razdoblju, pa možemo zaključiti da ono prelazi realnu snagu, mjesto i ulogu koju je Hrvatska, usprkos svojoj autonomiji, kulturnoj misiji i jugoslavenskoj ideji mogla tada imati.

Već u predgovoru autorica je utvrdila da između Bugara i Hrvata, koje povezuje pripadnost južnoslavenskim i balkanskim narodima, postoje uzajamne simpatije, bliskost i težnja za suradnjom. Bugari su kao i Hrvati bili zainteresirani za rješenje svoga nacionalnog pitanja, ali i južnoslavenskog i istočnog pitanja. Bore se u približno istim ili sličnim uvjetima i uglavnom s istim neprijateljima na prostoru preko kojega se ukrštaju interesi Berlina, Beča, Budimpešte, Moskve i Carigrada, odnosno u užem prostoru težnje: Atene, Beograda, Cetinja koji zajedno sa Sofijom i Zagrebom imaju svoj nacionalni plan rješenja balkanskog čvora, ali još tada nisu vidljivije prisutne težnje makedonskog i albanskog naroda. I prije 1878. kad je obnovljena bugarska država postoje dodiri između Bugara i Hrvata, a nakon toga suradnja se, pogotovo s bugarske strane, može i institucionalno poticati. U razdoblju kad mlada bugarska država stvara svoje kadrovc, kulturne, znanstvene i političke ustanove, nju zanimaju slična iskustva u susjednim, bliskim južnoslavenskim zemljama jer u tom razdoblju nema ni brojnih ni jakih zaštitnika i suradnika. S obzirom na to da je Narodna stranka u Hrvatskoj sa Strossmayerom i Račkim na čelu godinama zastupala principijelnu politiku južnoslavenske uzajamnosti, usto materijalno i moralno pomagala kulturno uzdizanje Bugarske i prije njezina oslobođenja te da je javnost u Hrvatskoj s oduševljenjem pozdravila pobjedu ruske vojske i bugarski ustanak 1876—1878. i mnoge druge uspjehe bugarskog naroda, razvijala se obostrana naklonost i interes o kojem i danas svjedoče brojni članci u novinstvu obiju zemalja.

Zbog svega toga bugarsku javnost a i političko vodstvo zanima razvoj jugoslavenske, odnosno južnoslavenske ideje, pitanje očuvanja hrvatske autonomije u okviru Austro-Ugarske, zatim odnosi Hrvata i Srba u hrvatskim zemljama i njihova sloga u odnosu na Beč i Peštu, a posebno je s pozornošću pratila reagiranje u Hrvatskoj na odluke mira u San Stefanu i Berlinu, sukob Srbije i Bugarske 1885, zbivanja u doba ustanka u Makedoniji 1903, za vrijeme oba balkanska rata i uoči prvoga svjetskog rata kad je Bugarska bila bliska Austro-Ugarskoj. U Bugarskoj raste interes za Hrvatsku za kriznih godina, poglavito u vrijeme izbijanja narodnih, protumađarskih pokreta 1883. i 1903, zatim stvaranje politike »novog kursa« i doba Hrvatsko-srpske koalicije te suđenje Srbima u Hrvatskoj i proces protiv Supila u okviru aneksijske krize 1908/9.

Uza sve navedeno temelj hrvatsko-bugarskog zbližavanja i povremene suradnje, poglavito moralne i kulturne, bili su slični odnosi prema Austro-Ugarskoj i Srbiji čiji planovi na Balkanu kočje rješavanje hrvatskog i bugarskoga nacionalnog pitanja onako kako ga njihove građanske političke stranke zamišljaju. Ideje »Velike« Bugarske, Srbije i Hrvatske su izravno sukobljene, a Austro-Ugarska, koja je Srbiju odbacila od Bosne, Hercegovine i Sandžaka i uputila je

dolinom Vardara, ne dopušta Bugarskoj širenje na Vardarsku Makedoniju i Odrinsku Trakiju. Dakle, onemogućavanje austro-srpskih planova na Balkanu zbližava Hrvate i Bugare, pa je zbog toga konstanta bugarske politike da u periodu od 1878. do 1914. »ne prestaje tražiti među balkanskim i južnoslavenskim narodima istomišljenike i saveznike koji bi poduprli njihova nastojanja za rješavanje bugarskog nacionalnog pitanja« (220).

Međutim, iako su velikobugarska i velikosrpska politika bile stalno sukobljene oko Vardarske Makedonije i u njoj, u pojedinim razdobljima, npr. od 1902. dalje, bugarski političari i javnost rade na smanjenju napetosti između Hrvata i Srba u hrvatskim zemljama. Bugari nisu uvijek bili jedinstveni oko podrške Hrvatima i Srbima, a u doba nastajanja Hrvatsko-srpske koalicije i sukoba Srbije i Austro-Ugarske u to doba, oni vide neke mogućnosti južnoslavenske suradnje i nastoje djelovati na hrvatsko-srpsko izmirenje. Kraj tih nada nja označila je aneksijska kriza jer nije došlo do intervencije Rusije i očekivanih promjena na Balkanu.

Posebno treba istaknuti hrvatsko-bugarsku kulturnu i znanstvenu suradnju koju su nosili s bugarske strane bivši studenti zagrebačkog sveučilišta od kojih su se neki i oženili Hrvatima i ostali trajno vezani sa Zagrebom. Najdublji pečat u Zagrebu ostavio je kao student Ilija Milarov, a zatim političar Sarafov, znanstvenik Conev, a trajne veze s Hrvatskom održavao je historičar M. Drinov i pravni historičar S. Bobčev, profesor I. Šišmanov i drugi. Osim Račkoga i Strossmayera najtrajnije veze s Bugarima imali su Vatroslav Jagić, braća Radići, B. Lorković, I. Mažuranić, Đalski, F. Vrbanić i mnogi drugi. U Bugarskoj je godinama djelovao kao profesor Hrvat Stjepan Jurinić koji je mnogim Bugarima isposlovaio stipendije za studij u Zagrebu.

Budući da je cilj ovoga prikaza samo informacija, a ne detaljna recenzija znanstvenih dostignuća i metoda, pa ni političkih implikacija koje svaki rad o tom složenom razdoblju, i još složenijim odnosima njegovih aktera donosi, ovaj put nećemo isticati opaske te vrste. Dodat ćemo samo da npr. Makedonija postoji samo kao geografski pojam, a Makedonci nisu tretirani kao nacija, ni narod koji može postati nacija, nego kao Bugari u Makedoniji. No, to je uobičajeno stajalište bugarske historiografije koje više zadire u ideologiju negoli u znanost i za temu hrvatsko-bugarskih odnosa ipak ostaje donekle marginalno.

Na koncu ipak treba pohvaliti trud i rezultate spomenute bugarske historičarke koja je prva nakon dužeg vremena dala zapažen prilog hrvatsko-bugarskim odnosima i na neki način nastavila tradiciju koju je još početkom 20. stoljeća njegovao S. Bobčev, veliki prijatelj i popularizator hrvatskog naroda u Bugarskoj. Valja poželjeti da uskoro ugledarno i sličan pokušaj s hrvatske strane, jer bi se tek tada dobila cjelina bogatih, ali nedovoljno poznatih odnosa dvaju južnoslavenskih naroda.

Dragutin Pavličević

O. V. PAVLJUČENKO, ROSSIJA I SERBIJA 1888—1903, NAUKOVA DUMKA, Kijev 1987, 1—130 str.

Nevelika knjiga O. V. Pavljučenka govori o rusko-srpskim odnosima na razmeđu stoljeća. Rađena je na temelju dokumenata koje je autor pronašao u arhivima u Moskvi (između ostalih i u Arhivu vanjske politike Rusije Ministarstva vanjskih poslova SSSR-a, koji nije bio dostupan većini jugoslavenskih histori-

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAC: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 30.000 d

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1989.